

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 19

Заснований в 1996 році

Рівне – 2002

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 19. — Рівне: РДГУ, 2002. — 172 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії дошкільної педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання, розвитку і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Оп

убліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів дитячих садків, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН
Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**
(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**
(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**
(Міжнародний університет "Рівненський економіко-гуманітарний інститут" ім. С.Дем'янчука);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**
(Прикарпатський педагогічний університет ім. В.Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**
(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**
(Університет "Острозька Академія");
кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**
(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**
(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**
(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**
(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 8 від 29.03.2002 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За

достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 1.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2002

вчителя дозволяє суттєво підвищити рівень інноваційної культури вчителя, сформувати потребу в подальшому розвитку технологічних та прогностичних вмій, творчої активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бургин М.С. Инновации и новизна в педагогике //Советская педагогика. – 1989. – № 12. – С.36-40.
2. Данилова Г.С. Методичні служби України: проблеми управління, професійна підготовка. – К.: ІЗМН, 1997. – 256 с.
3. Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука //Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. – Тюмень, 1990. – 256 с.
4. Кваша В.П. Управление инновационными процессами в образовании: Автореф.дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. – Минск, 1994. – 22 с.
5. Крисюк С. Післядипломна освіта педагогічних кадрів: реалії і перспективи //Освіта і управління. – 1997. – № 1. – С.85-92.
6. Макагон Е.В. Формирование готовности педагогов к поисковой деятельности (в теории и практике). – К., 1997. – 40 с.
7. Морозов Е.И., Пидкасистый П.И. Подготовка учителя к инновационной деятельности //Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С.82-92.
8. Слостёнин В.А., Мищенко А.И.Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя //Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С.79-84.
9. Хомерики О.Г. Инновации в практике обучения //Педагогика. – 1993. – № 2. – С.41-44.
10. Шлях до майстерності: Книга для вчителя /В.Ф.Паламарчук, Е.Б.Бочковський, О.І.Забокрицька та ін. / За ред. В.Ф.Паламарчук. – К.: Освіта, 1995. – 128с.
11. Ярошенко О.Г. Формирование у учителей общеобразовательных школ готовности к освоению передового педагогического опыта: Автореф.дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. – К., 1987. – 24с.

Одержано редакцією 4.03.2002.

УДК: 373.2

Н.М.ГОРОПАХА

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ ДОШКІЛЬНЯТ

Актуальність проблеми екологічного виховання підростаючих поколінь сьогодні вже ніким не ставиться під сумнів. Визначаючи стандарти дошкільної освіти, українські науковці – автори “Базового компоненту дошкільної освіти в Україні” [1] ще раз підкреслили, що формування екологічної культури особистості розпочинається в дошкільному віці. Компетентність дитини у сфері “Природа” розглядається як найперша складова частина базису особистісної культури дошкільника, неодмінна передумова становлення цілісної особистості.

Такий підхід надає екологічного спрямування усьому процесу природничої освіти дошкільнят, розширює і конкретизує її завдання. На перший план виступають завдання виховання різнобічної і гармонійної особистості, орієнтованої на відтворення екологічної культури суспільства, розвитку у дитини позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля, усвідомлення себе як частки природи. Разом з тим, важливими залишаються і власне освітні завдання: формування реалістичних уявлень про природу Землі і Космосу, елементарного природодоцільного світогляду, оволодіння практичними уміньми [1, 14-15]. Розв’язання у єдності цих завдань дозволяє якнайповніше реалізувати всі функції, закладені у навчанні як основному шляху освіти підростаючих поколінь, прилучення їх до культурно-історичних надбань людства.

Як відомо, будь-яке навчання має здійснювати освітню, розвивальну та виховну функції. Надзвичайно важливим є питання про взаємозв’язок та ієрархію цих функцій. На перший погляд видається, що головною у навчанні виступає освітня функція, однак, як зазначає більшість дидактів, засвоєння певної системи знань, умінь та навичок – не головна мета навчання, а лише той зміст, на якому відбувається розумовий розвиток дітей. Розуміння цього

привело до виділення серед принципів навчання принципу “виховуючої і розвиваючої спрямованості знань” та появи у дидактиці поняття “розвивальне навчання”. Останнє набуло надзвичайної популярності серед практиків у галузі як шкільної, так і дошкільної освіти. Інтерес до ідей розвивального навчання пов’язаний із усвідомленою вчителями та вихователями необхідністю перебудувати навчально-виховний процес на гуманістичних та демократичних засадах. Адже суть гуманістично спрямованої освіти, як і розвивального навчання, у пріоритетності розвивально-виховних цілей, концентрації їх на розкритті духовних сил дитини (Л.В.Занков), забезпеченні душевного здоров’я та емоційного благополуччя дітей під час навчання, і, як кінцева мета, їх творчому розвитку. Розвивальне навчання протиставляється традиційному, спрямованому на функціональну підготовку дітей, озброєння їх елементарними знаннями і навичками. Метою традиційного навчання дошкільників виступає, зокрема, підготовка дитини до шкільного життя. Однак не можна не враховувати, що межа між традиційним та розвивальним навчанням є нечіткою, адже будь-яке навчання дає розвивальний ефект. Більше того, зазначимо, що у дидактичних та методичних дослідженнях, здійснених у галузі дошкільного навчання, починаючи з робіт О.П.Усової, чимала увага приділялася розвивальним завданням і принципам. З іншого боку, сучасні методичні розробки, які ці принципи декларують, не завжди відповідають їх суті.

Аналіз практики дошкільної освіти свідчить, що найбільшу проблему становить тенденція до запозичення із шкільної дидактики не тільки форм та методів, а й змісту навчальної роботи з дітьми. Особливо часто це стосується таких напрямів навчання, як математика та грамота, які в уявленні вихователів дошкільних закладів виступають єдиними можливими розвивальними навчальними предметами. Зрозуміло, що навіть у кращому випадку (коли вихователі принаймі намагаються орієнтуватися у навчанні дітей грамоти та математики на завдання розвитку, специфічні для дошкільного віку) втрачається значний потенціал інших напрямів освіти, зокрема, природничої. У гіршому ж разі так зване “розвивальне навчання” стає не чим іншим, як своєрідною формою штучної акселерації, невиправдано раннім залученням дитини до засвоєння окремих елементів змісту шкільних курсів математики та мови. Розвивальна суть навчання при цьому зводиться до мінімуму, адже розвиток забезпечує не акселерація, тобто прискорення темпів навчання, а ампліфікація – збагачення можливостей суто дошкільних сфер життєдіяльності.

Теоретичну основу розвивального навчання дошкільників складає концепція самоцінності дошкільного дитинства, розроблена О.В.Запорожцем [8]. Суть її у тому, що окремі психічні функції розвиваються не самостійно та автономно, а у взаємозв’язку, як якості цілісної особистості дитини, що володіє певними природними задатками. Тому педагогічна робота має спрямовуватися на цілісний особистісний розвиток, враховуючи, що він відбувається у різноманітних видах діяльності, кожен з яких виконує свою роль. Як зазначав автор однієї з розвивальних систем навчання дітей дошкільного віку психолог Л.А.Венгер, у навчання дошкільнят обов’язково мають бути включені види діяльності, котрі приваблюють дитину, найбільше відповідають її віку: гра, конструювання, зображувальна, літературно-творча діяльність тощо [8].

Аналізуючи різноманітні програми дошкільної освіти, створені в останні десятиріччя, можна окреслити досить чітке коло завдань, розв’язання яких надає навчання розвивального характеру. Отож, навчання дітей дошкільного віку має спрямовуватися на розвиток:

- пізнавальних здібностей дитини, тобто тих, що дозволяють їй з допомогою моделей, схем виявляти найбільш значущі, об’єктивно існуючі взаємозв’язки у навколишньому світі, узагальнювати свій пізнавальний досвід та виражати своє ставлення до дійсності [8];
- пізнавальної діяльності, наприклад, диференційованого сприймання, наочно-дійового та наочно-образного мислення, дитячого експериментування, а також уміння цілеспрямовано спостерігати, порівнювати предмети і явища, бачити риси подібності, відмінності, виділяти головне і другорядне тощо;
- елементів навчальної діяльності: вміння слухати і діяти за вказівками вихователя, розуміти і приймати навчальне завдання, підкоряти свої дії правилам, планувати свою діяльність; здійснювати елементарний самоконтроль та самооцінку; довільність розумової та практичної діяльності;

- навичок спілкування та співробітництва з вихователем та однолітками, які лягли б в основу колективної пізнавальної діяльності;
- допитливості, пізнавальних інтересів та пізнавальної активності, в яких виражається своєрідна для розвивального навчання суб'єктна позиція дитини.

Повернемось тепер до проблеми екологічної освіти дошкільнят та її розвивальних можливостей. Вони очевидні, оскільки саме у цій галузі освітньої роботи, як ми вже зазначали, розвивальні та виховні цілі не просто наявні, а домінуючі. З іншого боку, зміст екологічної освіти забезпечує певний рівень трудності та підвищує роль теоретичних знань, що є, на думку Л.В.Занкова [3], одним із провідних принципів організації навчально-виховного процесу в розвивальній системі. Сучасні програми екологічної освіти дошкільнят (“Юний еколог” С.Ніколаєвої, “Ми відкриваємо світ” Т.Климової та Н.Таранкової, “Наш дім – природа” Н.Рижової, “Первоцвіт” В.Якубенко та ін.) передбачають формування у дітей системи конкретних екологічних знань, що відображають закономірності існування природи. Це – відомості про взаємозв'язок рослин і тварин із середовищем існування, їх пристосування до нього; про життя в угрупованнях, різноманітність видів, зміни у процесі росту та розвитку живих істот; про циклічність природних явищ; про роль кожного із компонентів природи у збереженні екологічної рівноваги тощо. До змісту екологічної освіти входить також розкриття різнобічної цінності природи як джерела матеріальних та духовних сил суспільства, формування уявлень про цілісність природного світу, місце у ній людини та пов'язані з цим проблеми використання людиною природних багатств і забруднення навколишнього середовища. Засвоєння дошкільниками такого складного програмового матеріалу неможливе без використання різноманітних форм та методів навчання, в тому числі таких, які сприяють розвитку пізнавальних здібностей та навчальної діяльності дітей (проблемно-пошукових, заснованих на використанні наочного моделювання, дитячого експериментування тощо). Та ще більш важливим є те, що в екологічному вихованні знання – не самоціль, а необхідна умова для формування ставлення до оточуючого світу, котре повинно мати емоційно-дієвий характер та виражатися у формі пізнавального інтересу до природи, гуманістичних та естетичних переживань, готовності створювати, примножувати її багатства. Зрозуміло, що з цієї точки зору ефективним буде такий зміст екологічної освіти дошкільнят, який спрямовується на пробудження їхніх почуттів, враховує актуальні для кожного вікового етапу потреби та інтереси [7].

Відбираючи зміст екологічної освіти дітей, слід розуміти, що розвивальний ефект знань залежить також від їх взаємозв'язку між собою. Зокрема, він підвищується у випадку, коли дитина отримує інформацію не у вигляді окремих, хоч і яскравих, цікавих, однак розрізнених фактів, а у формі системи, побудованої за ієрархічним принципом. На цьому ґрунтується більшість із проаналізованих нами програм екологічної освіти [4,7,10].

Ієрархічна побудова апробованої нами у навчанні дітей старшого дошкільного віку системи екологічних знань полягає у виділенні центрального поняття (“Природа як система, що складається з ряду взаємопов'язаних елементів”), яке розкривається дітям через низку конкретних тем (“Поняття про навколишнє середовище”; “Жива і нежива природа”; “Повітря”; “Вода” тощо). Послідовність їх подання дітям повинна передбачати можливість постійної опори на факти, взаємозв'язки та залежності, розкриті у попередніх темах. Наприклад, вже в першій темі (“Поняття про навколишнє середовище”) основні компоненти довкілля (природа і світ речей, створених людиною) розглядаються таким чином, щоб діти зрозуміли – рукотворний світ виникає на основі перетворення людиною світу природи. Далі дітям на конкретних прикладах можна пояснити, що діяльність людини в ході цього перетворення повинна підпорядковуватися не лише її бажанням чи потребам, а й законам існування природи. Адже незнання законів природи або нехтування ними призводить до того, що людина, створюючи ті чи інші необхідні їй для життя речі, знищує природу, погіршуючи загальний стан довкілля.

Цей же принцип побудови може мати і структура наступних тем: через усвідомлення значення кожного з компонентів природи, оцінку причин її негативного стану дітей підводять до вироблення екологічної поведінки (засвоєння правил поведінки у природі та способів діяльності і життєдіяльності, що сприяють збереженню природи). На цій основі відбувається збагачення уявлень про взаємозв'язки в природному комплексі і про місце людини в ньому.

Ще одна особливість змісту екологічної освіти, яка збільшує її розвивальний вплив на дитину, полягає в інтегрованому характері екологічного знання, тісному взаємозв'язку власне природничого матеріалу з красознавчим, валеологічним матеріалом, практично з усіма напрямками навчання дошкільнят.

Екологічна освіта, як ми вже зазначали, повинна розпочинатися з молодшого дошкільного віку. Мета вихователя у роботі з трьох- та чотирьохрічними малюками – ввести їх у світ пізнання, озброїти елементарними знаннями та вміннями встановлювати найпростіші закономірності, причиново-наслідкові зв'язки у живій та неживій природі. Звичайно, у цей період діти накопичують чималий багаж знань про природу. Але важливо будувати процес навчання так, щоб у малят розвивався пізнавальний інтерес до об'єктів природи, бажання узнати щось нове про властивості речей, активно діяти з ними. Особливістю дітей молодшого дошкільного віку є те, що вони виявляють зацікавленість та турботливе ставлення тільки до тих об'єктів та явищ природи, які викликають у них позитивні емоції, тому розвиток їх пізнавального інтересу та здібностей до пізнання слід починати із залучення малят до емоційно забарвленого спілкування з природою. Відповідно до програми “Розвиток” [8], у молодшому дошкільному віці головна увага має приділятися розвитку сенсорних здібностей дітей та формуванню у них найпростіших форм символізації. Досить ефективно можна здійснити ці завдання саме на природничому матеріалі, використовуючи безпосередні спостереження природи та ігри з природними матеріалами (піском, водою, снігом, льодом, плодами рослин та опалим листям), своєрідне експериментування.

Велику роль відіграє дитяча художня література, яка впливає як на свідомість, так і на почуття дитини. Літературні твори, зокрема, невеликі за обсягом, лаконічні і в той же час образні описові оповідання, вірші, загадки, можуть як доповнити один із наочних методів роботи з дітьми (спостереження, розглядання картин, ілюстрацій), так і стати основним джерелом екологічної інформації: знань про зовнішній вигляд і поведки тварин, умови, необхідні для росту рослин, пристосування живих істот до навколишніх умов, взаємини людей з рослинним та тваринним світом тощо. Автори вчать милуватися красою природи, придивлятися до того цікавого, що відбувається навколо, дають доступні пояснення деяких природних явищ, їх причин, взаємозв'язків у світі природи, спонукають малюків до перших самостійних висновків. Літературні твори цінні також тим, що у них не тільки інформація, яку вихователь має подати дітям. Вони несуть у собі певний емоційний заряд, котрий власне і формує ставлення до того явища, яке описується.

Вже у молодшому дошкільному віці доцільно періодично проводити з дітьми так звані “розвивальні заняття” [2], які мають слугувати для впорядкування розрізнених уявлень про природу, отриманих під час щоденних спостережень, ігор, експериментування. На них малят підводять до усвідомлення найважливіших закономірностей існування природи, в першу чергу, закономірностей зміни сезонних явищ. Розвивальні заняття – це своєрідний сплав бесіди, гри та художньо-виражальних засобів, якими забезпечується необхідний для навчання молодших дошкільнят емоційний фон.

Проте найважливішою особливістю розвивальних занять з дітьми молодшого дошкільного віку є те, що на них малюки вчаться використовувати специфічні, вироблені людською культурою засоби (умовні позначення, схеми, моделі) для узагальнення та закріплення знань. Зрозуміло, що для того, аби умовне позначення сприймалось дітьми не просто як малюночок, а як символ, за яким стоїть певне коло якихось конкретних уявлень або об'єктів, воно повинне бути правильно подане дітям. Тобто лише після того, як дитина так чи інакше “проживе” ситуацію, яка цим знаком позначається: поспостерігає, почує вірш або розповідь, проекспериментує, побачить на картинці тощо [2].

У середньому дошкільному віці, ознайомлюючи дітей з природою, вихователі повинні розвивати прагнення самостійно встановлювати найпростіші зв'язки у живій та неживій природі (наприклад, залежність між поведками живих істот та станом погоди), вчити спостерігати, аналізувати побачене і на цій основі формувати у дошкільнят уявлення про цілісність природи. Багато можливостей мають педагоги для розвитку здібностей п'ятирічних малюків до наочного моделювання, адже саме у цьому віці дітей зацікавлює самостійне спостереження природи, самостійнішими діти стають і у експериментуванні та гри – найприродніших формах пізнання у дошкільному віці. Вихователь пропонує дітям

використовувати для узагальнення та збереження отриманої під час спостережень та дослідів інформації графічні моделі – календарі спостережень. Вони допомагають наочно прослідкувати зміни в живій та неживій природі, а також навчають дитину процесу моделювання, тобто поступового створення моделі, яка відображає ці зміни.

У цьому ж віці починається формування у дітей навичок навчального співробітництва із вихователем. Основу його складає пізнавальне спілкування, яке набуває особливої актуальності для дітей середнього та старшого дошкільного віку. Зміст пізнавального спілкування педагога з вихованцями середньої групи часто пов'язаний саме із природою. Щоб підтримати прагнення до такого спілкування, вихователю необхідно уважно ставитися до дитячих запитань, пропонувати разом знаходити відповіді, а там, де це можливо, спрямовувати дітей на пошук самостійної відповіді (“Розглянь! Поспостерегай! Перевір! Подумай!”). Необхідні для розвивального навчання взаємини співробітництва вихователя з вихованцями виникають у тому разі, коли педагог відкритий для спілкування. Він не утискує дітей своїм авторитетом, а виявляє щире зацікавлення їх інтересами та потребами, виступаючи як старший партнер, наставник, який заохочує ініціативу дітей у спільному з ним пізнанні та перетворенні природи. Поштовхом для пізнавального спілкування можуть стати ситуації, пов'язані із спільною практичною діяльністю дорослого та дітей у природі. Тому слід частіше планувати участь дошкільнят у доступних їм видах праці (догляді за рослинами та тваринами кутка природи, садінні городів та квітників, прибиранні опалого листя тощо) та інших продуктивних видах діяльності (конструюванні з природного матеріалу, складанні букетів, зборі лікарської сировини і т.п.).

Процес екологічного виховання старших дошкільників надає ще більше можливостей для реалізації розвивальних принципів. У змісті його починають виділятися досить складні природоохоронні теми (“Забруднення навколишнього середовища, його причини і наслідки”; “Охорона від забруднення води, повітря, ґрунту”; “Охорона рідкісних видів рослин та тварин”; “Вплив діяльності людини на навколишнє середовище”; “Правила поведінки в природі”; “Екологічна безпека дошкільнят” тощо). Засвоєння екологічних знань (як і будь-якого іншого складного навчального матеріалу) потребує від дошкільнят не просто запам'ятовування, а глибокого усвідомлення. Усвідомлення знань – завжди активний процес, що вимагає від дитини аналізу того матеріалу, який вона вивчає, самостійного пошуку відповідей на запитання, використання власного досвіду. Активність, яка виражає нову позицію суб'єкта пізнання, забезпечується лише при певній організації навчання. Саме такого характеру навчання (проблемного, дослідницько-пошукового) і вимагає один із головних розвивальних принципів.

Ефективність проблемного навчання саме у процесі ознайомлення дошкільнят з природою очевидна. Адже саме у природничому та екологічному матеріалі легко відшукати чимало цікавих і доступних для самостійного розв'язання дітьми проблем. У ході пізнання природи можна також створити ряд проблемних ситуацій, в яких діти постають перед самостійним вибором того чи іншого варіанту екологічнодоцільної поведінки. Загалом проблемно-пошукові методи слугують для розкриття дітям властивостей об'єктів і явищ природи (елементарні досліді, порівняльні спостереження, моделювання), самостійного виявлення зв'язків та залежностей у природі (мовні логічні завдання, евристичні бесіди, екологічний тренінг), засвоєння екологічної суті правил поведінки у природі (проблемно-ігрові ситуації). Однак, використовуючи їх, педагог повинен брати до уваги, що нові знання як результат самостійних “відкриттів” кожної дитини мають ґрунтуватися на знаннях, раніше нею засвоєних. Тому проблемно-пошукові методи завжди слід поєднувати із іншими методами пізнання природи (спостереженнями, розповідями, ілюстративним матеріалом). Використовуючи традиційні методи ознайомлення з природою, вихователь не лише закладає необхідну дитині для самостійного розв'язання проблеми “базу знань”. Він ще й навчає дитину розв'язувати пізнавальну проблему, поступово включаючи до методичного арсеналу керівництва пізнанням природи такі запитання та завдання, які активізують самостійну думку, спонукають до елементарного пошуку, розмірковування. Спочатку це запитання, що вимагають встановлення подібності та відмінності (Чим схожі і не схожі весна і осінь, хвойні та листяні дерева, сніг та лід?) або пов'язані із розмірковуванням, встановленням причиново-наслідкових зв'язків (Чому у качки на лапках є перетинки, а у курки їх немає? Де чистіше повітря: у лісі чи

в місті? Чому?). Пізніше дітей привчають аналізувати власну пізнавальну діяльність та ставлять запитання, що вимагають пояснення способів дії та осмислення отриманих результатів (Як ти дізнався, що цю рослину слід полити? Про що ти дізнався, виконуючи завдання?), передбачають прогнозування результатів дії (Що буде, якщо у воду додати піску? Що станеться, якщо ми профільтруємо забруднену воду?), вимагають підтвердження або спростування висунутих положень прикладами із власного досвіду (Де ми ще бачили такі ж рослини? Чи так само багато птахів прилітало до нашої годівнички того дня, коли було дуже холодно?) тощо.

Поступово вихователь надає проблемного характеру вже не окремим елементам, а цілим етапам екологічної освіти. Наприклад, організовує серію занять у “Лабораторії дослідників чистої води”. На цих заняттях діти шляхом проведення різноманітних дослідів узагальнюють свої знання про властивості води, визначають, які речовини у воді розчиняються, а які – ні, самостійно знаходять спосіб, яким можна зробити воду чистою (фільтрування).

З урахуванням принципів проблемного навчання може проходити і екологічний тренінг – особливий метод екологічної освіти, в основі якого лежить вправлення дітей у встановленні різноманітних взаємозв’язків та залежностей, що існують в екосистемах.

Екологічна освіта старших дошкільнят, організована у формі проблемного навчання, може включати і елементи самостійної дослідницької роботи дітей. Найефективнішим у цьому плані є так званий “метод екологічних проектів”. Це, по суті, досить складна форма пізнавальної діяльності, побудована за законами проведення наукових пошуків. Використовуючи “метод проектів” у екологічному вихованні, ми не просто ставимо дитину перед проблемою, яку їй самостійно слід розв’язати, ми перетворюємо її навчальну діяльність із репродуктивної діяльності на творчу. Як зазначає В.Маршицька [6], метод проекту є універсальним засобом впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву та вольову сфери особистості дитини, його застосування – це шлях розвитку ініціативної, творчої особистості. Оскільки в його основі лежать практичні цільові дії, метод відкриває великі можливості для формування власного життєвого досвіду дитини у процесі взаємодії з навколишнім світом і є педагогічною технологією, що актуалізує суб’єктну позицію дитини в педагогічному процесі. Він ґрунтується на дитячих інтересах та потребах, вікових та індивідуальних особливостях дітей, стимулює їхню самостійність. Розробка “екологічного проекту” дозволяє педагогові також організувати практичну та пізнавальну взаємодію дітей, що має суттєве значення у розвивальному навчанні. Безперечно, такої взаємодії легше досягти на практичному рівні, тому перші проекти мусять мати продуктивне, практичне спрямування (“Влаштування “пташиного стовпа”; “Зелена аптека”; “Прокладання “екологічної стежки” по території дитячого садка”; “Метеоцентр”; складання карт та атласів природи рідного краю тощо). Пізніше діти взаємодітимуть і на “теоретичному” рівні, наприклад, колективно обговорять та сформулюють правила поведінки у побуті для екологічного проекту “Економимо електроенергію та воду”. Найскладнішими, але і найцікавішими та найціннішими у розвивальному плані будуть екологічні проекти, побудовані у формі “наукових суперечок” двох груп “вчених-дослідників”. Темі проектів можуть бути найрізноманітнішими, від встановлення взаємозв’язків у природі (“Що більше потріне рослині – повітря, сонце чи вода?”, “Земля і Космос”), до аналізу конкретних екологічних проблем рідного краю (“Як врятувати річку Устю?”, “Чи чистим повітрям ми дихаємо?”).

Можна надати екологічному проекту ігрової форми, включити до нього елементи драматизування, при цьому діти уявлять себе на місці того чи іншого природного об’єкта, спробують передати в художній діяльності почуття, ставлення до природи. Для прикладу можна запропонувати дітям здійснити “уявні подорожі” по сторінках “Червоної книги”, у минуле (“До тих, тварин, яких вже немає”), скласти “Книгу скарг та пропозицій” неживої природи, рослин та тварин, перетворитись на добрих чарівників тощо. Захист проекту в цьому разі відбувається у формі “Екологічного театру”. Звичайно, реалізація таких творчих задумів досить складна, потребує від дошкільнят клопіткої підготовчої роботи, самостійного пошуку певної екологічної інформації. До таких проектів варто залучати дітей, котрі виявляють особливий інтерес до пізнання природи, мають високий рівень розумових та художніх здібностей. У багатьох випадках навіть обдарованим дошкільнятам необхідна допомога батьків та педагогів (керівника зображувальної діяльності, фізкультурного та музичного керівника). Та

затрачені дорослими зусилля окупуюються, адже педагогічний результат цієї діяльності – це перш за все безцінний у виховному плані досвід самостійної, творчої, дослідницької роботи, нові знання та вміння, що складають цілий спектр психічних новоутворень, які відрізняють творчу людину від виконавця.

Завершуючи розгляд проблемного навчання як форми екологічної освіти старших дошкільників, ще раз підкреслимо, що ця форма не є єдиною. Можливі, і необхідні, й інші, які, як зазначає Т.О.Куликова [5], поступово підвищують самостійність та активність дитини у навчанні, переводять її до складніших рівнів пізнавальної взаємодії із педагогом та однолітками. Від прямого навчання, в якому вихователь сам визначає дидактичні завдання та з допомогою зразка і вправління спрямовує діяльність кожного вихованця на досягнення результату, через опосередковане та проблемне, вихователь може прийти до особистісно-орієнтованого навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1999. – 62с.
2. Денисенкова Н., Маврина И. Ваш ребёнок познаёт мир //Дошкольное воспитание. – 2000. – № 2. – С.91-104.
3. Занков Л.В. Избранные педагогические труды. – М., 1990. – 367с.
4. Климова Т., Таранкова Н. Мы открываем мир: программа экологического образования дошкольников //Дошкольное воспитание. – 1996. – № 7. – С.20-25.
5. Куликова Т. Обучение дошкольников: мифы, реальность и пути совершенствования //Дошкольное воспитание. – 2000. – № 3. – С.40-45.
6. Маршицька В. Екологічні проекти //Дошкільне виховання. – 2001. – № 5. – С.24-25.
7. Николаева С. Формирование начал экологической культуры (старшая группа) //Дошкольное воспитание. – 1996. – № 7. – С.36-42.
8. Основные направления работы по программе “Развитие” //Дошкольное воспитание. – 1999. – № 8. – С.45-59.
9. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки. – К., 1998. – 448с.
10. Рыжова Н. Наш дом – природа: программа экологического воспитания дошкольников //Дошкольное воспитание. – 1998. – № 7. – С.26-33.
11. Сак Л.А. Розвиваюче навчання //Обдарована дитина. – 1999. – № 6. – С.16-17.
12. Якубенко В. Учити пізнавати, любити, берегти природу (авторська програма “Первоцвіт”) //Дошкільне виховання. – 1998. – № 7. – С.10-11.

Одержано редакцією 25.01.2002.

УДК: 371. 21

Н. В. МАЛІНОВСЬКА

ПЕРЕКАЗ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ДІАМОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Діамонологічна компетенція як важливий чинник мовленнєвої компетенції формується у дітей дошкільного віку в процесі роботи з розвитку зв'язного мовлення, яке включає два типи – діалогічне та монологічне мовлення.

У психологічному і лінгвістичному відношенні монологічне мовлення – складніша форма усного мовлення, яка порівняно з діалогічним потребує більшої довільності, усвідомлення, самоконтролю, більшої напруженості пам'яті для побудови висловлювання. У зв'язному монологічному мовленні проявляються всі мовні уміння і навички дитини. З того, як вона будує висловлювання, як точно добирає слова, якими засобами художньої виразності послуговується, можемо робити висновок про рівень її мовного розвитку. Виявляючи міру володіння лексичним багатством, граматичною будовою й орфографічними нормами рідної мови, зв'язне висловлювання водночас характеризує рівень розумового, естетичного й емоційного розвитку дитини.

Ефективним методом розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей є переказ, тобто відтворення літературного зразка в усному мовленні. На перший погляд, переказ – порівняно легка мовна діяльність: дитина відтворює готовий зміст і

ЗМІСТ

Передмова	3
Богуш А.М. Підготовка студентів до здійснення наступності і спадкоємності дошкільної і початкової ланок у системі неперервної освіти	4
Поніманська Т.І. Дитинство як категорія гуманістичної педагогіки	7
Дичківська І.М. Розвиток інноваційної поведінки педагога.....	10
Артемова Л.В. Перспективи підготовки працівників дошкільного профілю в умовах ступеневої освіти	14
Чумичева Р.М. Детство – среда індивідуальної самореалізації	19
ЕрофееваТ.И. Проблема полипрограмности и вариативности в российском дошкольном образовании	26
Щербакова К.Й. Деякі аспекти проблеми готовності дітей до вивчення математики в школі	29
Кузьменко В.У. Створення індивідуально зорієнтованих програм виховання і навчання дітей дошкільного віку	34
Коломинский Я.Л., Панько Е.А., Валужина Е.В., Гутковская Е.Л., ЧесноковаЕ.П. Влияние профессиональной деятельности музыкального руководителя на развитие личности дошкольника	37
Карпенчук С.Г. Педагогічна майстерність як інтегрована система педагогічного досвіду А.С. Макаренка.....	41
Янцур Л.А. Розвиток дитячої творчості в зображувальній діяльності	50
Макагон К.В. Підготовка педагогів до пошукової діяльності в умовах післядипломної освіти	55
Горопах Н.М. Реалізація принципів розвивального навчання в екологічній освіті дошкільнят	58
Маліновська Н.В. Переказ як метод формування у дошкільників діалогової компетенції	64
Крайнева Л.В. Лінгводидактична підготовка вихователів до роботи в умовах білінгвізму	68
Гайдаржирська Л.П. Навчання дошкільників в умовах сучасного дитячого садка	73
Борова В.С. До проблеми виховання орфоепічної правильності мовлення дітей старшого дошкільного віку	77
Беленька А.В. Організація та проведення практичних і семінарських занять за інтерактивними методиками	83
Машовець М.А. Самостійна робота студентів як засіб професійного самовдосконалення.....	89
Сергеева В.Ф. На зорі дошкільної справи в Україні.....	92
Улюкаєва І.Г. Історія та актуальні проблеми підготовки педагогів для системи дошкільної освіти в Україні	96
Кобилянська Л.І. Індивідуальне і суспільне дошкільне виховання: альтернатива чи ефективна взаємодія?.....	102
Струннікова Д.І. Організація спільних форм природопізнавальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів	105
Машкіна Л.А. Організація педагогічної практики в умовах ступеневої підготовки вихователя	109
Литвиненко С.А. Виховання у особистісному вимірі: сучасні підходи.....	114
Солоненко Н.С. Проблема економічної підготовки школярів у сучасних умовах	117
Якимчук Р.І. Виправлення недоліків мовлення шестирічних учнів.....	121
Петренко О.Б. Особливості статевої диференціації дитини дошкільного віку	125
Меналюк Г.Ф. Роль навчання математики в гуманізації дошкільної освіти	128
Терешко Л.В. До питання міжпредметної інтеграції у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх педагогів	131
Зданевич Л.В. Організаційно-методичні основи адаптації першокурсників	135
Гринчук Т.В. Аксиологічний підхід до проблем сучасного дошкільного виховання.....	139

Бєлова С.А. Гуманістична сутність німецької реформаторської педагогіки початку ХХ сторіччя	143
Врочинська Л.І. Взаємодія суспільного і родинного виховання в умовах сьогодення	147
Янцур М.С. Визначення функцій фахівців з професійної орієнтації учнівської молоді	151
Кравець Л.М. Педагогічна рефлексія у професійній діяльності вчителя	155
Довганич В.М. Засоби духовно-морального виховання дітей у педагогічній спадщині С.Русової	158
Бричок С.Б. Представники церковно-релігійної педагогіки (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) про виховання духовності дитини	161
Димченко С.С. Формування стилю педагогічного спілкування в класі спеціального інструменту (теоретичні і методологічні аспекти)	164
Відомості про авторів	168

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 19

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Редактор Поніманська Т.І.
Технічний редактор Коломис О.Ф.
Комп'ютерна верстка Рахманова Л. О.

Здано до набору 10.03.2002 р. Підписано до друку 29.03.2002 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 19,87. Обл. вид. арк. 20,17. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59

О

новлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти:
Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 19. — Рівне: РДГУ, 2002. — 172 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 1.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії дошкільної педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів дитячих садків, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378**ББК 74.20**